

Csenger Lajosné

Mérték vagy mértéktelenség?

Bevezetés

A modernkori társadalmak környezetre gyakorolt hatásai, melyek a globális felmelegedés, a biodiverzitás csökkenése, a természeti erőforrások kimerülése, a folyamatosan növekvő hulladékhegyek, a vegyi anyagok fokozott használata formájában jelentkeznek komoly fenyegetést jelentenek bolygónk és az emberiség számára egyaránt.

A természet, a gazdaság és a társadalom válságos helyzete a természeti rendszerek dinamikus egyensúlyát és az arra épülő civilizáció létét is veszélybe sodorhatja. Amikor arra keressük a választ, hogy e helyzet kialakulásáért ki a felelős, hajlamosak vagyunk az ipart, a kormányzatot, a politikát hibáztatni és elfelejtjük, hogy mi emberek – életmódunkkal, cselekedeteinkkel – nagymértékben hozzájárulunk környezetünk rombolásához. Napi szokásainkon csak apró változtatásokat kellene végrehajtanunk és a mindennapi tevékenységeink módját kellene helyesebben és tudatosabban megválasztanunk ahhoz, hogy környezetünket kevésbé terheljük.

A fogyasztói társadalom

A XX. század hatalmas arányú mennyiségi és minőségi fejlődést eredményezett, amit az emberi tevékenység sikereként könyvelhetünk el, ám ez a sikertörténet elhalványítja az emberiség felelősségérzetét. Az ipari termelés növekedése ugyanis hatalmas mennyiségű, pótolhatatlan természeti tőke felhasználása árán valósulhatott meg. Ha figyelembe vesszük, hogy a modern felfogás alapja az egyetemes jólét, amely nem ismeri a lemondást az áldozathozatal, csak azt hirdeti, hogy az ember akkor igazán boldog, ha gazdag, és minél gyorsabban szerzi meg mindazt, amire szüksége lesz annál boldogabb lesz, érthetővé válik, hogy alapvető célként fogalmazódott meg a termelés és a fogyasztás mértéktelen növelése.

„Az emberiség tudása, amit az őt körülvevő természetből aknáz ki, a technológia fejlődése, vegyi- és orvostudomány – minden, ami arra irányul, hogy életét jobbá tegye

– megdöbbenően paradox módon saját elpusztítására irányul, olyan veszély fenyegeti, hogy saját életére tör.” (Lorenz, 1994. 22. o.)

A globalizáció és a technológiai fejlődés nyomán kialakult a fogyasztói társadalom. Ebben a jóléti – fogyasztói társadalomban a viszonylagos jólét ellenére vannak hajléktalanok, bűnözők, prostituáltak, kisebbségek, ám az emberek többsége a mai értelemben véve emberi körülmények között élhet. Vagyis nincs egyetemes jólét, mert nincs olyan sok, ami mindenkinek elegendő, mint ahogyan nem létezik olyan gazdag társadalom, amelyik azt mondja, hogy elegendő, ami van, nem kell több.(Kováts-Németh, 2010)

„A Termelj, fogyassz, cseréld újra propaganda tudományos módszerekkel valósítja meg a tömegszuggessziót és az emberek manipulálását és a tudományok tudománya az, amely sok pénzt, energiát, vagy mások feletti hatalmat tud biztosítani.”(Kováts-Németh, 2010. 62.o.)

A tudomány és a technika mérhetetlen ütemű fejlődése ugyan fokozza az emberek kényelemérzetét, és az emberi élet megkönnyítését szolgálja, ugyanakkor mindezzel visszafordíthatatlan lépéseket tesz saját pusztulása felé. A megtett úton olyan emberi értékek csorbulnak vagy tűnnek el, mint a barátság, a szeretet, a megértés, a hűség, a bizalom, az összetartozás. A mai kor embere, a mindennapi hajsza közepette, az önmagával folytatott folyamatos versenyfutásban nem is veszi észre mennyire fásulttá, magányossá, elszigeteltté válik. Sajnálatos módon korunk családi életét a szabály és normák nélküli felszínes kapcsolatok jellemzik. Eltűntek olyan alapvető értékek, mint tisztesség, igazságosság, megbízhatóság, őszinteség. Ezen értékek elvesztése vezethet oda, hogy világos nappal megverhetnek egy gyereket a buszmegállóban úgy, hogy egyetlen egy felnőtt ember sem siet a segítségére. Vajon milyen gondolatok járhatnak ilyenkor az emberek fejében? Talán az, hogy nem az én ügyem, mindenki oldja meg a saját problémáját, nekem sem segít senki. Ahogy ezt Konrad Lorenz írja: „Not to get involved. – Ne keveredj bele. Az emberi kapcsolatoktól való szándékos elzárkózás ugyanakkor érzelmi elsivárosodáshoz és részvétlenséghez vezet”- írja Lorenz, majd így folytatja:„nálunk embereknél a társadalom normális tagjai jellemző reakciókkal válaszolnak az aszociális magatartásra. Mélységesen felháborodunk, és még a legszelídebb is tettelegességgel reagál, ha szeme láttára bántalmaznak egy gyereket, vagy erőszakolnak meg egy nőt.” (Lorenz, 1994. 24.o., 65.o.)

A mai demokrácia egy ingához hasonlítható, melynek egyik oldalán az egyén szabad kibontakozásának lehetősége, másik oldalon pedig az egészséges társadalom és kultúra helyezkedik el. Azoknak a magatartásformáknak a kialakításáért, amelyek a társadalmat károsító vagy éppen támogató hozzáállásunkat irányítják a családban sajátíthatók el. „Miután

egyre inkább uralma alá vonta a környezetét, a mai ember szükségszerűen megváltoztatja öröm- bosszúság háztartásának egyensúlyát, a bosszúságot kiváltó ingerekkel szemben egyre inkább túlérzékenységet mutat, míg az örömmel szemben fásultságot. Mindez oda vezet, hogy az emberek nem képesek kemény munkát fektetni olyan tevékenységekbe, amelyek az örömeiket majd a későbbiekben hozzák meg. Ebből ered bármely újonnan támadt kívánság azonnali kielégítésének az igénye. A vágyak azonnali kielégítésének követelése, mindennemű felelősségérzet hiánya és a mások érzelmeinek figyelmen kívül hagyása a kisgyermek tipikus, neki még megbocsátható jellemzői. Az érett felnőtt embert az jellemzi, hogy kitartó munkát tud végezni távoli célok elérése érdekében, felelősséget visel a saját cselekedeteiért, és figyelemmel van tágabb környezetére is.” (Lorenz, 1994., 55.o., 80. o.) A legnagyobb gondot az okozza, hogy az ember erkölcsi magatartásában jelentkező zavar nem csak a jó és a tisztesség- mint érték- emberi magatartásból való eltűnését jelenti, hanem ezekkel az alapértékekkel szemben ellenségesen viseltetünk.

A fogyasztói társadalomra jellemző, hogy a termelés mellett a fogyasztás is sokszorosára nőtt, elterjedt az ún. presztízsfogyasztás, mely a társadalmi ranglétrán való való vagy vélt előbbrejutást biztosíthatja. Kiemelt szerephez jut a pénz, hiszen ez a javak megszerzésének eszköze. Náray-Szabó Gábor szerint az a kiválóbb, akinek több pénze van, és akinek sok pénze van, sokat fogyaszthat. A kompromisszumot nem tűrő versengés társadalmi feszültségeket generál. Az állandóan változó igényekhez állandóan igazodni kell. Keress többet és fogyassz többet, de az sem nagy baj, ha nem tudsz sokat keresni, hiszen a bankok készséggel állnak rendelkezésre. Vegyél fel kölcsönt, és rögtön a tiéd lehet minden, amire csak vágysz, akár szükséged van ezekre a dolgokra, akár nincs.(Náray-Szabó, 2006)

A presztízsfogyasztás mellett megjelenik a konzumizmus, vagyis az a felfogás, mely szerint a társadalom lényege a szolgáltatások, a gyártott és értékesített termékek fogyasztásában rejlik. Fontosak a státusszimbólumok, egy jó márkájú autó, drága ékszerek, márkás öltözék. Vagyis fontos az, amit mások látnak – ahogy Veblen fogalmaz – a „szemnek való fogyasztás”. „A ruházat esetében még igazabb, mint a fogyasztás egyéb cikkeinél, hogy az emberek igen nagymértékben hajlandók lemondani az élet kényelmeiről vagy szükségleteiről azért, hogy olyasmit engedhessenek meg maguknak, amit megfelelő mértékű pazarló fogyasztásnak tekintenek; ezért egyáltalán nem ritka, hogy szélsőséges éghajlatú országban az emberek azért öltöznek fel helytelenül, hogy jól öltözöttnek tűnjenek.” (Veblen, 1925)

Kocsis Tamás ugyanakkor túlfogyasztásról és tévfogyasztásról tesz említést. A túlfogyasztás azt jelenti, hogy a fogyasztás mennyisége vagy jellege veszélyezteti az emberi

faj életfenntartó rendszerét, túlterheli az életteret, így az már képtelenné válik bizonyos erőforrások megújítására, valamint a keletkező hulladékmennyiség ártalmatlanítására. A tévfogyasztás során az egyes egyének saját jóllétüket veszélyeztetik, például a különböző függőségek (alkohol, drog) nyomán. A Föld túlterhelése szempontjából a túlfogyasztás lényegesebb probléma, hiszen ökológiai és társadalmi hatásai is vannak, a tévfogyasztás ugyanakkor komoly társadalmi probléma. Éppen ezért kiemelten fontos, hogy a fenntartható fogyasztás irányába mozduljunk el. Ehhez szükség van az egyéni felelősségvállalásra, a fogyasztói magatartás tudatos formálására, átalakítására, a környezettudatosság gondolatosságának megismerésére és gyakorlására. Mindaddig azonban, amíg a fogyasztói társadalom elsődleges üzenete az, hogy az ember csak akkor lehet boldogság, ha egyre többet és többet fogyaszt a rendelkezésre álló javakból a jelenleg is fennálló fogyasztási láz nehezen fékezhető, mert mindig újabb igények keletkeznek. Ebben a felfogásban nem igazán törődünk azzal, hogy cselekedeteinknek milyen következményei vannak, valamint, hogy mindezek a következmények milyen hatással vannak az emberekre, a természeti vagy épített környezetünkre. (Kocsis, 2002)

Tudósok, politikusok, gazdasági szakemberek véleménye szerint mára már közismert, hogy gazdasági termelés folyamatos növekedése nem tartható fenn, mert az ehhez szükséges, rendelkezésre álló erőforrásaink kimerülnek. A világméretű probléma megoldása rendkívül egyszerű – az emberi fogyasztás racionalizálása, tudatos visszaszorítása, vagy éppen pillanatnyi kényelmünk feladása kezdetben sokat javítana a válságon, és lassan megállíthatóvá tenné a folyamatot. Bármilyen egyszerűnek tűnik is a megoldás elméletben, a gyakorlati megvalósítás annál nehezebb, hiszen a válság visszaszorítását célzó tevékenységrendszer a megszokott értékrendünk kritikája. Első lépésként tehát az értékrend megváltoztatására kellene hangsúlyt fektetni, de, ha meggondoljuk, hogy a fogyasztói társadalom egyik alapvető célja a kényelem, vajon mi motiválná az embereket a változtatásra, az önkorlátozásra.

A környezetetikák általában három csoportba sorolhatók attól függően, hogy mit tekintenek önértékkel rendelkezőnek és ezzel együtt a legfontosabb megvédendő értéknek. Az antropocentrikus szemlélet kizárólag az embert, a biocentrikus szemlélet az egyes élőlényeket és magát az életet is, az ökocentrikus szemlélet pedig az ökoszisztémát tekinti morális státusszal rendelkezőnek. Az antropocentrikus környezeti etikák éppen azt a felfogást erősítik, hogy a környezet kihasználható, károsítható amennyiben az ember érdeke ezt kívánja, vagyis a természetet nem tekinti értéknek. Amennyiben azt hangsúlyozzuk, hogy az ember a természet része, és a környezet pusztítása önmaga ellen is történik, ez a szemlélet nem segíti a felelős, környezettudatos magatartás kialakítását.

A biocentrikus etikák esetében pozitív az a gondolat, hogy minden élőlény élete fontos és nem az emberért léteznek, de nem hagyható figyelmen kívül, hogy a jelenleg tapasztalható biodiverzitás csökkenés nem egy – egy élőlényről szól.

Az ököcentrikus etikák esetében az ökoszisztéma védelme kulcsfontosságú, ám az egyéni és közösségi érdek összevetésekor vajon akkor is védenünk kell-e az egyéni érdeket, ha az egy egész faj kipusztulását eredményezheti. (Kovács, 2008.)

A fenntartható megélhetés alapjai

A fenntartható megélhetés legalapvetőbb kérdése az ember munkához való viszonya. Etikai szempontból úgy fogalmazhatnánk, hogy a fenntartható megélhetés alapja a mértékletesség. A társas lét ökológikus szerveződése éppen ehhez nyújt megfelelő alapot. E szerveződési formában fontos a generációk egymáshoz való viszonya, a társas támogatás, az ember alkotóképességének az élet szolgálatába állítása.

A fogyasztói társadalomban a munka a pénzszerzés eszközévé válik és a legfőbb erkölcsi norma a mértéktelenség. A társadalmi lét atomisztikus szerveződése a többlettermelést, a javak felhalmozását, a pazarlást támogatja. A valódi értékek, mint a tisztelet, szeretet, az erkölcsi alapelvek betartása, a közösségi élet javítása nem érték. Az erőszak, a szélsőséges verseny, a kapzsiság, a természetrombolás közben az emberi kapcsolatok, a szellemi – lelki kötődések egyáltalán nem fontosak.

Tehát a fenntartható megélhetés – etikai vonatkozásban – feltételezi az ember és a természeti folyamatok önértékként kezelését. Az ember vonatkozásában ez az egyének és a közösségek autonómiájának tiszteletét jelenti, míg a természet, önértékkénti értelmezése annak megértését feltételezi, hogy a természet nem egyszerűen egy erőforrás, hanem önmagában érték. (Nánási, 2005)

A fenntartható fogyasztás megteremtése a modernkori társadalmak előtt álló egyik kulcsfontosságú feladat, mely az életminőség javítására, az egyéni és társadalmi jólét egyidejű biztosítására irányul. A fenntartható fogyasztás nemcsak arról szól, hogy a megtermelt javakból kevesebbet fogyasszunk, hanem arról, hogy tudatosabban, megfontoltabban, hatékonyabban szemléljük a fogyasztásunkat. Nem arról van szó, hogy mondjunk le a mindennapi szükségleteinkről, hanem csak annyi és olyan termékeket és szolgáltatásokat fogyasszunk, melyek megfelelnek az alapvető igényeinknek, megfelelő életminőséget biztosítanak, de mindezek mellett minimálisra csökkentjük a természeti erőforrások, a szintetikus, mérgező anyagok használatát, a hulladéktermelést, a környezetszennyezést.

Mindezzel együtt vegyük figyelembe egy- egy termék vagy szolgáltatás teljes életciklusát, elkerülve a korábban már említett túlfogyasztást. Valkó szerint a fenntartható fogyasztás során nemcsak a fogyasztási szokásainkon kell változtatnunk, hanem egy újfajta értékrendet – a fenntarthatóságot szolgáló fogyasztói magatartásmintát – kell kialakítanunk és követnünk. (Valkó, 2003)

Ahogy Rieger László fogalmaz: „A fenntartható életmód, fogyasztás és termelés együttesen biztosítja a társadalmi- gazdasági fejlődés és környezetterhelés szétválását, azaz, hogy a lakosság növekvő jóléte csökkenő környezetterhelés mellett legyen biztosítható.” (Rieger, 2011., 67.o.)

A fogyasztói magatartás szociális tanulás útján alakul ki, sokféle hatás eredményeképpen az emberek megismerik a fogyasztási javakat, a szolgáltatásokat, a környezeti értékek, attitűdök és cselekvési minták követése vezet a tényleges cselekvésig.

A fogyasztói magatartás megváltoztatása, a fenntartható termelés forrástakarékossága, a környezetre gyakorolt káros hatások csökkentése, a termékek, szolgáltatások felértékelődése olyan célok, melyek egyértelműen szükségessé teszik a társadalom környezettudatosságának erősítését. (Kováts- Németh, 2011)

A társadalmi, gazdasági és környezeti problémák összehangolt megoldása csak egy megváltozott szemléletű társadalomban, a holisztikus megközelítés előtérbe helyezésével képzelhető el. A társadalom környezettudatosságának formálásában az oktatás és nevelés kiemelt jelentőséggel bír.

Kopp Mária szerint a modern társadalomban az évtizedek folyamán kialakult értékek, magatartásminták, normák átörökítése sérült és ez gátló tényezőként hat az érett felelősségteljes személyiség kialakulására. Mindez azért jelent komoly problémát, mert a fogyasztói társadalomban jelentkező globális kihívásokra, a felelős, döntésképes, szabad, önálló ember képes válaszolni. Olyan emberről beszélünk, „aki:

- képes felismerni a szükségleteit, és azok kielégítésében képes mértéket tartani,
- úgy valósítja meg önmagát, hogy egyéni szabadságának korlátokat szab,
- embertársaival akar és tud együttműködni, de saját cselekedeteiért felelősséget vállal,
- az együttműködés során a fegyelmezettség, rend, a szabályok betartása alapvető,
- a környezetről alapvető ismeretei vannak,
- a természetet nem uralni akarja,
- az „emberi környezetért” munkálkodik.” (Kováts-Németh, 2010. 194-195.)

Fenntarthatóság a NAT 2012 tükrében

Fenntarthatóság, környezettudatosság Fejlesztési területek nevelési célok NAT 2012 8-9.o.alapján	Természettudományos kompetencia NAT 2012 19.o. alapján
<ul style="list-style-type: none"> • Az életformák gazdag változatosságának - a természetben és a kultúrában - megbecsülése • Az erőforrások tudatos, takarékos és felelősségteljes, azok megújulási képességeire tekintettel való használata • A természet és a környezet ismeretén és szeretetén alapuló környezetkímélő, értékvédő, a fenntarthatóság mellett elkötelezett magatartás kialakítása • A környezettel kapcsolatos állampolgári kötelességek és jogok gyakorlása • A válságokat előidéző gazdasági és társadalmi folyamatok megismerése • A közvetlen és tágabb környezet értékeinek, sokszínűségének megőrzése, gyarapítása 	<p>A természettudományos kompetencia ismeretek és készségek rendszere, amely:</p> <ul style="list-style-type: none"> • lehetővé teszi, hogy leírjuk és magyarázzuk a természet jelenségeit és folyamatait, előre jelezve azok várható kimenetelét • segít a természetes és mesterséges környezet megismerésében és megértésében • magában foglalja a fenntarthatóság feltételeinek ismeretét <p>A természettudományos kompetenciával rendelkező ember ismeri:</p> <ul style="list-style-type: none"> • a természet működési alapelveit • az alapvető tudományos fogalmakat, módszereket és technológiai folyamatokat • az emberi tevékenységek természetre gyakorolt hatásait • a tudományos elméletek szerepét a társadalmi folyamatok alakulásában. <p>Természettudományos kompetencia birtokában az ember képes mozgósítani és alkalmazni:</p> <ul style="list-style-type: none"> • a természettudományos és műszaki műveltségét a munkában és a hétköznapi életben, továbbá • képes és akar cselekedni a fenntarthatóság érdekében. <p>A természettudományos kompetencia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • kritikus és kíváncsi attitűdöt alakít ki az emberben, így • nyitottá válik a környezet átalakítás etikai vonatkozásai iránt, továbbá tiszteli a biztonságot és a fenntarthatóságot.

A Nemzeti alaptanterv fejlesztési feladatai alapján a nevelés – oktatás az autonóm személyiség kialakítását tartja fontosnak. Az autonóm személyiség nyitott a természeti, gazdasági, társadalmi folyamatok soktényezős rendszere iránt. A nyitottság a tolerancia alapja, hogy a személyiség a természet, a kultúra, az egyének sokféleségét értéként kezeli. Mindehhez szilárd belső értékrendre van szükség. Az értékrend kialakulásában a család, az iskola, a kortárs csoportok, de a média, a tömegkommunikáció is komoly szerepet játszik, ám felsorakoztatott elemek nem biztos, hogy ugyanazokat az értékeket közvetítik. Felmerül tehát az az etikai kérdés, hogy a néha talmi, vagy álértékek között el tudunk-e igazodni, és hogyan segíthetjük tanítványaink eligazodását. A környezetünk értékeinek megőrzéséért felelősséget vállalni tudó ember alkotni képes és szándékozó személyiség, ami etikai

szempontból azt jelenti, hogy el tudja dönteni részt kíván-e venni a problémák megoldásában, a döntéselőkészítésben. (Nánási, 2005)

A nevelés – oktatás küldetése többek között a természettudományos kompetencia kialakítása annak érdekében, hogy segítse az emberi tevékenység természetre gyakorolt hatásának megismerését. Amennyiben ez igaz, nem hagyhatjuk figyelmen kívül olyan tananyagtartalmak nyomtatásban való megjelenését – különösen akkor, ha ez történetesen egy ötödik osztályosok számára a NAT 2012 figyelembevételével készült erkölcsstan tankönyv hasábjain olvasható - , hogy: „ A megújuló energiaforrások alkalmazása nem rombolja a környezetet, ugyanakkor nem is korlátozza az emberiség lehetőségeit.” (Kapai, 2013.62.o.)
Vagyis akkor mire is tanítjuk a gyerekeket? Mértékletességre? Mértéktelenségre?

Összegzés

Kutatások igazolják, hogy a legnagyobb veszélyt nem a népesség növekedése, hanem a fogyasztásrobbanás okozhatja, amely a korlátozott mértékben rendelkezésre álló nyersanyag – és energiaforrások kimerüléséhez és visszafordíthatatlan környezet-szennyezéshez vezethet.

Az egyre inkább eluralkodó fogyasztási láz nehezen fékezhető, hiszen minden egyes igény kielégítése egy – egy újabb igényt generál.

A napjainkban oly divatos szóval megfogalmazott fenntartható fogyasztás nem egyenlő a környezetbarát termékek fogyasztásával. Sokkal összetettebb jelenséggel állunk szemben: az embereknek másfajta fogyasztói magatartást és az eddigiektől eltérő szokásrendszert kell kialakítaniuk és követniük. A szemléletformálódás következményeképpen az emberi szükségletek kielégítése, az elfogadható életminőség és életszínvonal megléte az erőforrások tudatos, gazdaságos felosztása, a felnövekvő nemzedék jogainak fegyelmbevételére és a Föld bolygó környezetterhelésének csökkentése mentén valósulhat meg. E szemléletformálásban kiemelt szerepet játszik a család, mint elsődleges szocializációs közeg, de természetesen nagy feladat hárul a nevelés – oktatás szakembereire, a médiára, a politikai döntéshozókra, a termelésben résztvevőkre, a szolgáltatókra vagyis mindannyiunkra. Közös problémánkra csak közösen találhatjuk meg a megnyugtató megoldást.

Felhasznált irodalom

- Kapai Éva: Útravaló. Erkölcsstan 5., Mozaik Kiadó, Szeged, 2013. 62.o.
- Kocsis Tamás: Gyökereink. Kairosz Kiadó, Budapest, 2002
- Kovács József: Környezeti etika. Világosság 2008/9-10.
- Kováts- Németh Mária: Az erdőpedagógiától a környezetpedagógiáig. Comenius, Pécs, 2010.
- Kováts- Németh Mária: Az erdőpedagógiától a környezetpedagógiáig. Comenius, Pécs, 2010. 62., 194-195. o.
- Lorenz, K.: A civilizált emberiség nyolc halálos bűne. IKVA Kiadó, Bp., 1994. 22., 24., 65., 55., 80. o.
- Nánási Irén (szerk.) Humánökológia. Medicina Kiadó, Budapest, 2005
- Náray-Szabó Gábor: Fenntartható a fejlődés? Akadémiai Kiadó, Budapest, 2006
- Rieger László: Stratégiák – feladatok a környezet védelméért. In: Kováts- Németh Mária (szerk.): Együtt a környezetért. Palatia Nyomda, 2011. 67.o.
- Valkó László: Fenntartható/környezetbarát fogyasztás és a magyar lakosság környezeti tudata, A Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem Környezettudományi Intézetének tanulmányai, Budapest, 2003. április 18. szám, 2003
- Veblen, T.: The Theory of the Leisure Class. George Allan and Unwin, London., 1925